

Ks. Czesław KRAKOWIAK*

PAPIEŻ PAWEŁ VI I NOWE ORDO MISSAE (1969)

Treść: Wstęp, 1. Stopniowa odnowa liturgii Mszy św. w duchu *Sacrosanctum Concilium*; 2. Przygotowanie nowego *Ordo Missae*; 3. Krytyka liturgii Mszy św. według nowego *Ordo Missae*; 4. Paweł VI wobec krytyki nowego *Ordo Missae*; Zakończenie; Summary: Pope Paul VI and „Novus ordo Missae” (1969).

Słowa kluczowe: Sacrosanctum Concilium, Novus Ordo Missae, Missale Romanum, Paweł VI, Consilium, Coetus X, Inter Oecumenici, Tres abhinc annos, Ritus servandus, Missa normativa, Institutio generalis Missalis Romani, Mysterium fidei, Eucharisticum Mysterium, język w liturgii, uczestnictwo wiernych w liturgii.

Key words: Sacrosanctum Concilium, Novus Ordo Missae, Missale Romanum, Paul VI, Consilium, Coetus X, Inter Oecumenici, Tres abhinc annos, Ritus servandus, Missa normativa, Institutio generalis Missalis Romani, Mysterium fidei, Eucharisticum Mysterium, language in liturgy, participation of the faithful in liturgy.

Wstęp

Soborowa Konstytucja *Sacrosanctum Concilium* nie tylko zawiera naukę Kościoła o istocie i roli liturgii w jego życiu i misji, ale również wytyczyła zasadnicze kierunki jej reformy i rozwoju, aby to co w niej jest zmienne

* Ks. prof. dr hab. Czesław Krakowiak, emerytowany profesor KUL, jest prezbiterem archidiecezji lubelskiej. Jest przewodniczącym Sekcji wykładowców liturgiki na Wydziałach Teologicznych i w Wyższych Seminariach Duchownych w Polsce, konsultorem

lepiej dostosować do potrzeb naszych czasów (KL 1;21)¹. Kościół bowiem pragnie doprowadzić wszystkich wiernych do pełnego, świadomego i czynnego udziału w obrzędach liturgicznych, którego domaga się sama natura liturgii (KL 14). Odnowa liturgii ma polegać najpierw na przygotowaniu takich tekstów i obrzędów, które jaśniej będą wyrażać celebrowane w niej święte tajemnice, ale również będą bardziej zrozumiałe dla wiernych świeckich, aby mogli uczestniczyć w nich świadomie, w sposób pełny, czynny i społeczny (KL 21). Dlatego Sobór polecił jak najszybciej zbadać i poprawić księgi liturgiczne (KL 25).

Ordo Missae w Mszale Piusa V (1570) oraz jego rubryki, *Ritus servandus* zakładały obecność wiernych na Mszy św. ale nie przewidywały ich czynnego uczestnictwa. Podstawową formą celebracji była Msza św. z ministrantem, a uroczysta z diakonem i innymi duchownymi, gdyż tylko oni mogli wypełniać funkcje liturgiczne. Wierni w czasie Mszy św. jedynie słuchali kazania, śpiewali pieśni, i patrzyli, często odmawiając własne modlitwy. Jeśli przyjmowali Komunię św., to najczęściej po zakończonej Mszy św.

Sobór polecił opracować taki porządek Mszy św., *Ordo Missae*, aby wyraźniej uwidocznili właściwe znaczenie i wzajemny związek poszczególnych części, a wiernym bardziej ułatwić pobożny i czynny udział. Polecił uprościć obrzędy, opuścić powtórzenia, przywrócić pewne elementy stosownie do pierwotnej tradycji Ojców Kościoła, o ile będzie to pożyteczne lub konieczne (KL 50). Sobór polecił, aby w jego przygotowaniu obficie zastawić dla wiernych stół słowa Bożego, dowartościować homilię w niedziele i nakazane święta, jako część samej liturgii, przywrócić modlitwę powszechną, także stosowanie języka narodowego w odpowiednim zakresie, również udzielanie wiernym Komunii świętej bezpośrednio po kapłanie z tej samej ofiary, a za zgodą biskupa także pod obiema postaciami (KL 51-56).

W artykule tym ukażemy udział papieża Pawła VI w przygotowaniu nowego *Ordo Missae* a następnie jego ocenę i obronę w przemówieniach podczas audiencji generalnych, zanim wszedł w życie. Jego wypowiedzi były publikowane w czasopiśmie *Notitiae* w latach 1965-1969.

Komisji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski, członkiem Rady Naukowej Encyklopedii Katolickiej KUL, oraz autorem wielu książek o problematyce liturgicznej, zwłaszcza z teologii sakramentów i roku liturgicznego, także licznych artykułów w polskich czasopismach teologicznych.

¹ H.J. Sobeczko, *Ciągłość tradycji w Mszałach rzymskich z 1570 i 1970 roku. Na marginesie motu proprio Benedykta XVI Summorum Pontificum*, „Liturgia Sacra” 14 (2008) nr 2, s. 245-250.

1. Stopniowa odnowa liturgii mszy św. w duchu *Sacrosanctum Concilium*

Dla realizacji odnowy liturgii w duchu soborowej *Konstytucji o liturgii świętej*, Paweł VI już 25 stycznia 1964 powołał specjalną Radę, Consilium, do należytego jej wykonania². Była ona odpowiedzialna bezpośrednio przed papieżem³. Jednym z głównych jej zadań było staranne rozpatrzenie i przygotowanie nowych ksiąg liturgicznych. W przemówieniu do członków Consilium (13.10.1966) Paweł VI powiedział, że ich zadaniem jest zbadanie obecnych obrzędów – *esaminare le sacre cerimonie*, oraz taka reforma, aby zachować ich sakralny sens z szacunkiem dla tradycji – *rispetto della tradizione*, oraz zachowanie z religijną roztropnością i inteligentnym szacunkiem – *intelligente rispetto*, ich właściwego znaczenia⁴. Papieżowi chodziło nie tylko o przygotowanie nowych obrzędów i rubryk, *ritus, rubricae*, ale uwzględniając tradycję, o teologiczne, duchowe i pastoralne ubogacenie treści ksiąg liturgicznych (KL 16) oraz taki ich układ, aby wierni mogli w liturgii pełniej uczestniczyć i czerpać z niej obfitsze łaski.

Ważną rolę w procesie odnowy ksiąg liturgicznych spełniły kolejne instrukcje przygotowane przez Consilium, zatwierdzone przez Pawła VI i ogłaszane przez Kongregację Obrzędów. Pierwsza Instrukcja *Inter oecumenici* (26.09.1964)⁵ dokładniej wyjaśniała niektóre ogólne zasady sprawowania i odnowy liturgii zawarte w *Sacrosanctum Concilium* oraz zalecała stosowanie ich jeszcze przed reformą ksiąg liturgicznych⁶. Przypominała, że wprowadzane zmiany mają na celu umożliwienie i poszerzenie uczestnictwa wiernych w liturgii⁷ oraz podkreślała ich rolę w duszpaster-

² *Consilium ad exsequendam Constitutionem de sacra liturgia recte ordinanda*, AAS 56 (1964) 139-144. „antea sint ritus quidam recognoscendi et novi liturgici libri apparendi”. Tamże s. 140. Trzeba pamiętać, że w tym czasie istniała i działała Kongregacja Obrzędów, zob. J. Stefański, *Rola Consilium w posoborowej reformie liturgicznej*, „Studia Theologica Varsaviensia” 23 (1985) nr 2, s. 291-310; C. Maggioni, *L'istituzione e l'opera del Consilium*, „Rivista Liturgica” 99(2012) 914-934; Według F. Antonello „Paolo VI seguiva attentamente i lavori di questo Consilium”. N. Giampietro, *Il cardinale Ferdinando Antonelli e gli sviluppi della riforma liturgica dal 1948 al 1975*, Roma 1998, s. 237.

³ Nazwiska członków i konsultorów, zob. M. Barba, *La riforma conciliare dell'«Ordo Missae»*, *Il percorso storico-redazionale dei riti d'ingresso, di offertorio e di comunione*, Nuova edizione. Edizioni Liturgiche, Roma 2008, s. 95-97.

⁴ Paweł VI, *Allocutio ad „Consilium”*, „Notitiae” 2 (1966), s. 303-304.

⁵ *Inter oecumenici*, AAS 56 (1964), s. 877-900; zob. C. Braga, *In Instructionem commentarium*. „Ephemerides Liturgicae” 78 (1964), s. 446-518; F. Dell'Oro, *La recente „Instructio ad exsequendam Constitutionis de sacra liturgia recte ordinandam*, „Rivista Liturgica” 51 (1964), s. 487-525; M. Barba, dz. cyt., s. 151-166.

⁶ *Inter oecumenici* nr 3; 9.

⁷ Tamże, nr 4-5.

stwie⁸. Wymagało to uproszczenia obrzędów⁹, wzbogacenia liturgii słowa Bożego¹⁰, większego zakresu języka narodowego¹¹. Cały drugi rozdział tej instrukcji dotyczył misterium Eucharystii, zapowiadał odnowę *Ordo Missae* zgodnie z zaleceniami KL 50-54 i wprowadzał wiele zmian w dotychczas obowiązujących obrzędach Mszy świętej¹².

W związku z przywróceniem możliwości koncelebracji Mszy św. Kongregacja Obrzędów przygotowała i ogłosiła dekretem *Ecclesiae semper* (7.03.1965)¹³ obowiązujące obrzędy Mszy św. koncelebrowanej oraz obrzędy Komunii św. pod obiema postaciami¹⁴. Zawarte w *Ritus servandus* normy prawne i przepisy liturgiczne, dotyczące Mszy św. koncelebrowanych, stały się obowiązujące w całym Kościele¹⁵. Zamieszczono tam wskazania dotyczące sprawowania Mszy św. koncelebrowanych. Przewidziane w liturgii mszalnej gesty i modlitwy należą do przewodniczącego. Koncelebranci wykonują tylko te gesty i czynności, które są im powierzone. Modlitwy, które odmawiają razem z przewodniczącym powinni wypowiadać przyciszonym głosem¹⁶. Wszyscy koncelebranci przyjmują Komunię św. pod obiema postaciami¹⁷.

⁸ Tamże, nr 7.

⁹ Tamże, nr 36; por. KL 34.

¹⁰ *Inter oecumenici*, nr 37-39; por. KL 35,4.

¹¹ *Inter oecumenici*, nr 40-43; por. KL 36,3.

¹² „Donec integer Ordo Missae instauratus fuerit haec iam serventur”, *Inter oecumenici*, dz. cyt., s. 888-889. Kilka miesięcy później (14.12.1964) Kongregacja Obrzędów wydała *Kyriale simplex* i *Ordo Missae. Ritus servandus in celebratione Missae et De defectibus in celebratone Missae occurrentibus* (27 I 1965).

¹³ *Sacra Rituum Congregatio. Decretum generale quo ritus concelebrationis et Communionis sub utraque specie promulgantur*, AAS 57 (1965), s. 410-412; zob. P. Jounel, *La concélébration et la concélébration de la messe*, „La Maison-Dieu” 1965 nr 83, s. 176-177; R. Zielasko, *Teologiczny sens koncelebracji eucharystycznej*, w: *Wprowadzenie do liturgii*, red. F. Blachnicki i in., Poznań 1967, s. 338-344; J.F. Chiron, *Les enjeux symbolique de la concélébration*, „La Maison-Dieu” 2004 nr 224, s. 107-137.

¹⁴ *Ritus servandus in concelebratione Missae et ritus Communionis sub utraque specie*. Typis Polyglottis Vaticanis 1965; zob. C. Braga, *In ritum concelebrationis, commentarium*, „Ephemerides Liturgicae” 79,(1965), s. 219-235; F. Dell’Oro, *La concelebrazione eucaristica: dalla storia alla pastorale*, „Rivista Liturgica” 52 (1965), s. 220-251; C. Vagaggini, *Il valore teologico e spirituale della Messa concelebrata*, tamże, s. 189-219; F. Greniuk, *Przepisy rubryczystyczne dotyczące koncelebry*, w: *Wprowadzenie do liturgii*, dz. cyt., s. 344-353; F. Dell’Oro, *Aspects juridiques et rituels de la concélébration*, w: *Théologie et pratique de la concélébration*, red. B. Neunheuser i in., Maison Mame 1967, s. 239-268; S. Madeja, *Il problema della concelebrazione nel suo sviluppo storico dagli inizi del movimento liturgico*, Roma 1982, s. 52-53; G. Boselli, *Les débats sur la concélébration après Vatican II*, „La Maison-Dieu” 2000 nr 224, s. 29-59.

¹⁵ „Normae quae sequuntur servari debent quotiescumque Missa iuxta ritum romanum concelebratur...”. *Ritus servandus*, dz. cyt., nr 6.

¹⁶ Tamże, nr 13-14.

¹⁷ *Ritus servandus in distribuenda Communionis sub utraque specie*, w: *Ritus servandus*,

Kolejna Instrukcja *Tres abhinc annos* (29.06.1967)¹⁸ o należyтым wykonywaniu *Sacrosanctum Concilium* podawała normy celebracji liturgii, głównie Eucharystii¹⁹ i brewiarza²⁰ oraz zakresu stosowania języka narodowego²¹. Celem wprowadzonych zmian było doprowadzenie wiernych do bardziej świadomego uczestnictwa w liturgii przez uproszczenie obrzędów np. zredukowanie znaków krzyża często powtarzanych w czasie Mszy św. Obydwe te instrukcje, także encyklika Pawła VI *Mysterium fidei*²² (3.09.1965), oraz instrukcje Kongregacji Kultu Bożego *Musicam sacram* (5.03.1967)²³ i *Eucharisticum misterium* (25.05.1967)²⁴ wskazywały kierunek prac nad nowym *Ordo Missae* i Mszałem rzymskim.

2. Przygotowanie nowego *Ordo Missae*

Prace nad *Ordo Missae* rozpoczęły się 17.04.1964 r. Prowadzone były w 10 międzynarodowych grupach, złożonych z wybitnych znawców historii liturgii, teologii i duchowości. Pracom przewodniczył Johannes Wagner, dyrektor Instytutu Liturgicznego w Trewirze²⁵. Reformą *Ordo Missae* w ramach *Consilium* zajmował się Coetus X, który przygotował 10 schematów *De Missali*²⁶. W oparciu o najstarsze źródła liturgiczne, sakramentarze i *Ordines Romani*, przygotowano schemat *Ordo Missae* nazwany *Missa*

---

dz. cyt., s. 53-54, 56-57; zob. Cz. Krakowiak, *Koncelebracja liturgii Mszy świętej i sakramentów*, Sandomierz 2014, s. 30-36.

¹⁸ *Tres abhinc annos*, AAS 59 (1967), s. 442-448, tł. pol. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 20 (1967), s. 65-71; zob. P. Jounel, *Les principes directeurs de l’instruction*, „La Maison-Dieu” 1967 nr 90, s. 17-43; R. Michałek, *Komentarz prawno-liturgiczny do drugiej instrukcji o należyтым wykonaniu Konstytucji o świętej liturgii*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 21 (1968), s. 97-104; F. Greniuk, *Komentarz rubrycystyczny do Instructio altera*, „Collectanea Theologica” 38 (1968) nr 1, s. 102-113.

¹⁹ *Tres abhinc annos*, nr 1-18. W związku z tą instrukcją dnia 18 maja 1967 Kongregacja Obrzędów wydała *Variationes in ordinem Missae introducendae ad normam Instructionis S.R.C. diei 4 maii 1967*, Typis Polyglottis Vaticanis 1967.

²⁰ *Tres abhinc annos*, nr 19-24.

²¹ Tamże, nr 25-28.

²² Paweł VI, Encyklika *Mysterium fidei*, AAS 57 (1965), s. 753-744.

²³ Kongregacja Kultu Bożego, Instrukcja *Musicam sacram* AAS 59 (1967), s. 300-320.

²⁴ Kongregacja Kultu Bożego, Instrukcja *Eucharisticum misterium*, AAS 59 (1967), s. 539-573; „Notitiae” 3 (1967), s. 225-260.

²⁵ Współpracowali z nim m.in.: M. Righetti, Th. Schnitzler, A.A. Jungmann, C. Vaggagini, L. Bouyer, P. Jounel, P.M. Gy, F. McManus, G. Patino, A. Nocent, R. Falsini, B. Bottte, zob. J. Sroka, *Posoborowe Ordo Missae*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 22 (1969), s. 350.

²⁶ Skład członków tego *Coetus X*, zob. M. Barba, dz. cyt., s. 102-112, a wykaz kolejnych Schemata, tamże, s. 122-126. Po raz pierwszy sprawowano Msze św. według nowego *Ordo Missae* podczas VI Zgromadzenia *Consilium* 20.10.1965 (w j. włoskim) i 22.10.1965 (w j. francuskim), tamże, s. 177.

*normativa*²⁷. Został on przedłożony do oceny biskupom uczestniczącym w Pierwszym Synodzie Biskupów w Rzymie w dniach 21-24 października 1967 roku²⁸. Biskupi pozytywnie ocenili tę nową strukturę Mszy św. *Missa normativa*, wzorcowa, została przyjęta 71 głosami, 43 było przeciwnych, a 62 iuxta modum. Zaakceptowano jej nowe elementy: wprowadzenie wspólnego aktu pokuty dostosowanego do okresu liturgicznego lub innych okoliczności – 108 głosów za, 23 nie i 39 iuxta modum; eksperymentalnie czasowo obowiązkowe trzy czytania – 72 głosy za, 59 nie i 41 iuxta modum; zastępowanie antyfon na wejście, na offerorium i na komunię przez śpiewy zatwierdzone przez konferencje biskupów – 126 głosów za, 25 nie i 19 iuxta modum; wprowadzenie do liturgii obok kanonu rzymskiego także trzech nowych modlitw eucharystycznych – 127 głosów za; 22 przeciwnych, 34 iuxta modum; oraz ujednoczenie słów konsekracji we wszystkich modlitwach eucharystycznych – 110 głosów za, 12 przeciwnych i 61 iuxta modum; wyłączenie z formuły konsekracyjnej słów *mysterium fidei* – 93 głosów za; 48 przeciwnych, 42 iuxta modum. Przyjęto również, że konferencje biskupów mogą decydować o zastępowaniu niekiedy *Credo in unum Deum*, Symbolem Apostolskim – 142 głosów za; 22 przeciwnych, 19 iuxta modum. Biskupi akceptowali wprowadzone zmiany w *Ordo Missae*, ale równocześnie postulowali, aby nie zrywać z tradycją. Zmiany w liturgii mszalnej powinny być wprowadzane progresywnie, w duchu posoborowych instrukcji. Nad ich realizacją, eksperymentami oraz zakresem stosowania języka narodowego miały czuwać konferencje biskupów²⁹.

Pierwszy raz celebrowanie Mszy św. według *Ordo Missae* przygotowanego przez Coetus X *Missa normativa* wraz z trzecią modlitwą eucharystyczną miało miejsce w Kaplicy Sykstyńskiej 24.10.1967 r. w obecności uczestników Synodu Biskupów³⁰. W styczniu roku następnego celebrowano ją trzykrotnie w obecności papieża Pawła VI³¹. Po tych celebrowaniach, nowe *Ordo Missae*, z wyjątkiem drobnych uwag, zostało ocenione pozytywnie przez biskupów i papieża. On je zatwierdził, zalecając uwzględnić zgłoszone uwagi³².

²⁷ *De Missa normativa*, „Notitiae” 3(1967), s. 371-380; zob. F. Pełka, *Missa normativa*, „Collectanea Theologica” 38(1968) nr 1, s. 94-97; A. Bugnini, *La riforma liturgica (1948-1975)*, Roma 1983, s. 333-266; M. Barba, dz. cyt., s. 167-171.

²⁸ Zob. S. Burzawa, *Liturgia na Pierwszym Synodzie Biskupów*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 21(1968), s. 159-167; Cz. Drażek, *Liturgia na Synodzie Biskupów w Rzymie*, „Collectanea Theologica” 38(1968) nr 2, s. 115-118; *De liturgia in primo Synodo Episcoporum*, „Notitiae” 3(1967), s. 353-370; *De Missa normativa*, „Notitiae” 3(1967), s. 371-380; M. Barba, dz. cyt., s. 182-189.

²⁹ Zob. A. Bugnini, dz. cyt., s. 341-354; M. Barba, dz. cyt., s. 607-616.

³⁰ Według nowego *Ordo Missae* termin *Missa normativa seu exemplaris* dotyczył trzech rodzajów Mszy św. *cantata, letta con canti, letta*. M. Barba, dz. cyt., s. 184.

³¹ O tej celebrowaniu papież powiedział, że był to historyczny moment (*momento storico*). A. Bugnini, dz. cyt., s. 355-358; M. Barba, dz. cyt., s. 188.

³² Obrzędy wstępne powinien rozpoczynać znak krzyża; w przygotowaniu darów

Papież Paweł VI śledził na bieżąco wszystkie prace Consilium. Jedne propozycje aprobował, do innych zgłaszał własne poprawki. Nie miał zastrzeżeń co do ujednolicenia słów przeistoczenia oraz niewielkich zmian wprowadzonych w kanonie rzymskim³³. Przygotowane przez Coetus X *Ordo Missae* zostało przesłane do odpowiednich kongregacji rzymskich. Zgłoszone przez nie uwagi przekazano papieżowi. Ostateczną redakcję *Ordo Missae* Paweł VI zatwierdził 6.11.1968 r. a 17 stycznia następnego roku przekazał je do Sekretariatu Stanu³⁴. Natomiast w Wielki Czwartek (3.04.1969) ogłosił Konstytucję Apostolską *Missale Romanum*³⁵ wraz z *Ordo Missae*³⁶ i obszernym *Institutio generalis Missalis Romani*³⁷. Zastąpiło ono, *locum tenebit, Rubricae generales, Ritus servandus in celebratione et concelebratione Missae*, i *De defectibus in celebratione Missae occurrentibus*, zamieszczane w dotychczasowym mszale rzymskim. Nowe *Ordo Missae* zaczęło obowiązywać w Italii od pierwszej niedzieli adwentu, czyli od 30 listopada 1969 r. *bez względu na przeciwne postanowienia i zarządzenia apostolskich naszych poprzedników i bez względu na inne przepisy godne wspomnienia*³⁸.

---

trzeba podkreślić rolę wspólnoty, w modlitwach towarzyszących nawiązać do pracy ludzkiej, po trzecim *Agnus Dei* winno być: *dona nobis pacem*. J. Miazek, *Misterium Wielkiego Postu w modlitwach mszalnych dawnej i współczesnej liturgii rzymskiej*, Warszawa 1997, s. 142-143.

³³ A. Bugnini, dz. cyt., s. 372-377.

³⁴ „post diuturnam laboriosamque operam collatam [...] quam Patres Concilii Oecumenici exoptaverunt, eidemque propositum est ut christifideles adiuventur ad Divinum Sacrificium magis magisque conscia actuosaque ratione participandum”. „Notitiae” 5(1969)140. „Abbiamo letto nuovamente, col Rev. P. Annibale Bugnini, il nuovo „Ordo Missae”, compilato dal „Consilium ad exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia”, in seguito alle osservazioni fatte da noi, dalla Curia Romana, dalla S. Congregazione dei Riti, dai partecipanti alla XI sessione plenaria del „Consilium” stesso, e da altri ecclesiastici e fedeli e dopo attenta considerazione delle varie modifiche proposte, di cui molte sono state accettate, abbiamo dato al nuovo „Ordo Missae” la nostra approvazione, in Domino. Paulus PP. VI”. Bugnini, dz. cyt., s. 378.

³⁵ *Missale Romanum. Ordo Missae*. Editio typica. Typis Polyglottis Vaticanis 1969, s. 7-12.

³⁶ *Missale Romanum. Ordo Missae* s. 79-171; zob. J. Sroka, *Posoborowe Ordo Missae*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 22(1969), s. 350-356; R. Cabié, *Le nouvel „Ordo Missae”*, „La Maison-Dieu” 1969 nr 100, s. 21-35; S. Bianchi, *Il nuovo „Ordo Misae” e l’ortodossia*, „Notitiae” 6(1970), s. 68-71; Z. Wit, *Nowe Ordo Missae*, w: *Ante Deum stantes*, red. S. Koperek, Kraków 2002, s. 253-264.

³⁷ *Missale Romanum. Ordo Missae* s. 13-76. Nowe *Ordo Missae* (1969), a następnie *Missale Romanum* (1970) zostały przygotowane w duchu zasad reformy i odnowy liturgii zawartych w *Konstytucji o liturgii*. „Papa Montini risulta essere stato fedele interprete del Concilio e della volontà di Dio per la chiesa del nostro tempo”. I. Scicolone, *Paolo VI: „interprete” della riforma liturgica*, „Ecclesia Orans” 30(2013), s. 362.

³⁸ Paweł VI. Konstytucja Apostolska *Missale Romanum*, w: *Ordo Missae*, s. 12.

W związku z jego wejściem w życie Kongregacja Kultu Bożego wydała instrukcję o stopniowym wprowadzaniu konstytucji *Missale Romanum*³⁹. Zarówno według *Ordo Missae*, jak i w wydanym w 1970 roku *Missale Romanum* celebrowanie Mszy św. nie jest dziełem jedynie kapłana, ale całego kapłańskiego Ludu Bożego, któremu on przewodniczy. W duchu nauczania Soboru Watykańskiego II nastąpiła deklerykalizacja liturgii, w której każdy uczestnik celebrowania mszalne pełni własną funkcję *zależnie od stopnia święceń, urzędów i czynnego uczestnictwa* (KL 26). Taka celebrowanie Mszy św. ukazuje jednocześnie czym jest Kościół, kapłański Lud Boży i czym jest Eucharystia, Ofiara Chrystusa i Kościoła. Ona ten Kościół buduje.

Według nowego *Ordo Missae* podstawową formą celebrowania Eucharystii jest *Msza z ludem* i *Msza św. koncelebrowana*. Msze św. można sprawować także z jednym ministrantem. Wprowadzono trzy nowe modlitwy eucharystyczne, wiele nowych prefacji, przywrócono homilię i modlitwę wiernych. W Mszale umieszczono nowe formularze mszalne, wzbogacając teksty eucharystyczne okresu adwentu, Narodzenia Pańskiego, wielkiego postu i okresu wielkanocnego.

3. Krytyka liturgii Mszy św. według nowego „Ordo Missae”

Ogłaszając nowe *Ordo Missae* papież Paweł VI powiedział, że jest ono owocem długotrwałej i cierpliwiej pracy wybitnych znawców liturgii oraz punktem dojścia reformy Mszy św., zaleconej przez Ojców Soboru, aby pomóc wiernym w świadomym i czynnym udziale w świętej ofierze⁴⁰. Wyraził również nadzieję, że zarówno kapłani jak i wierni nie tylko przyjmą ze zrozumieniem te od dawna oczekiwane zmiany, ale także będą wiernie zachowywać ustalone nowe normy modlitwy, które odpowiadają zasadom wiary i wyrażają jej jedność, miłość i dyscyplinę Kościoła⁴¹.

Nowa struktura liturgii mszy św. spotkała się z dezaprobatą części wiernych świeckich, ale również niektórych wysokich dostojników Kościoła.

³⁹ Kongregacja Kultu Bożego. *Instructio de Constitutione Apostolica „Missale Romanum” gradatim ad effectum deducendo (20 X 1969)*, „Notitiae” 5 (1969) s. 418-423; Cz. Krakowiak, *Dlaczego nadzwyczajna forma celebrowania Mszy świętej?* w: *Jedna wiara jedna Msza. Od Mszału Piusa V do Mszału Pawła VI*, red. Cz. Krakowiak i B. Migut, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 155-156.

⁴⁰ „è punto di arrivo della riforma della messa, auspicata dai padri conciliari, e vuol sempre meglio aiutare la coscienza e viva partecipazione dei fedeli al divin sacrificio”, „Notitiae” 5 (1969), s. 140.

⁴¹ „ut christifideles adiuvantur ad Divinum Sacrificium magis magisque conscia actuosae ratione participantur [...] novis sacrorum rituum normis fideliter obtemperare velint, in suae vitae actionem traducendo verissimam illam sententiam: *legem orandi, legem esse credendi*, qua fidei, caritatis disciplinae unitatis exprimitur”. „Notitiae” 5 (1969), s. 140-141.

Już 25.09.1969 roku kardynałowie Alfredo Ottaviani († 1979), były prefekt Kongregacji Świętego Oficjum, i Antonio Bacci († 1971), watykański ekspert od języka łacińskiego, wysłali do Pawła VI list, liczący 29 stron, zatytułowany *Breve esame critico del «Novum Ordo Missae»*, w którym przedstawili jego krytykę i zażądali od papieża jego wycofania⁴². Według nich *Novus Ordo Missae* – biorąc pod uwagę elementy nowe i podatne na rozmaite interpretacje, ukryte lub zawarte w sposób domyślny – tak w całości, jak i w szczegółach, wyraźnie oddala się od katolickiej teologii mszy św. sformułowanej na XXII sesji soboru trydenckiego. Sobór ten, ustalając raz na zawsze kanony rytu, *wzniósł zaporę nie do pokonania przeciw wszelkim herezjom, które mogłyby zniszczyć integralność tajemnicy Eucharystii*⁴³. W odpowiedzi na ten list kardynałów Paweł VI, miesiąc po jego opublikowaniu – 22.10.1969 roku, polecił Kongregacji Nauki Wiary, aby dokładnie zbadała zgłoszone zastrzeżenia. Jej prefekt, kard. J. Seper odpowiedział (12.11.1969), że *Breve esame* zawiera liczne przesadzone, niesłuszne, emocjonalne i fałszywe stwierdzenia⁴⁴.

Przeciwnicy nowego *Ordo Missae* krytykowali zbyt, ich zdaniem, podkreślanie, że Eucharystia jest *uczta i pamiątką*, że nie mówi się o *transsubstantatio*. Sprzeciwili się uproszczeniu rubryk i pomniejszaniu roli kapłana jako działającego *in persona Christi*. Autorzy listu zarzucali także, że w nowym *Ordo Missae* są widoczne wpływy protestanckie. Kapłan jest jak protestancki szafarz, *ministro protestante*, a skrócenie kanonu jest powodem zgorszenia wiernych. Twierdzili, że cała Msza w tej formie mogłaby być sprawowana również przez protestanckiego szafarza⁴⁵. Zarzucali też, że nowe *Ordo* zawiera w tekstach i rubrykach *elementy destruktywne duchowo i psychologicznie*.

⁴² *Breve esame critico del nuovo Ordo Missae*, Roma 1969. Kard. Ottaviani głosił, że Mszał Piusa V nie został odwołany (*non è mai stato abrogato*), dlatego biskupi winni zachęcać do używania go. Tekst tego listu podaje M. Barba, dz. cyt., s. 935-952; zob. I. Scicolone, *Paolo VI: „interprete” della riforma liturgica* s. 349-354; M. Barba, *L'opera di riforma dell'Ordo Missa*, „Ecclesia Orans” 17 (2000), s. 297-346.

⁴³ Za: R. De Mattei, *Sobór Watykański II. Historia dotąd nieopowiedziana*, tł. S. Orzeszk, Ząbki 2012, s. 424-425; A. Bugnini pisze wręcz o „kontreformie”. W dniu wejścia w życie nowego *Ordo* (30 XI 1969) zabarwiono na czerwono wodę w słynnych fontannach Rzymu i rozdawano ulotki z tekstami o śmierci Mszy św., która w dotychczasowej formie przez wieki była celebrowana na całym świecie. „Romani, oggi 30 novembre 1969 è stata decretata dai nuovi riformatori la morte della S. Messa, così come per secoli è stata celebrata su tutta la terra! Dall'Urbe, Centro della Cristianità, si leva un grido di sdegno e di protesta! Le acque di Roma si colorano di rosso come le acque dell'Egitto si trasformarono in sangue”. A. Bugnini, dz. cyt., s. 287.

⁴⁴ „L'opuscolo *Breve esame* ... contiene molte affermazioni superficiali, esagerate, inesatte, appassionate e false”. A. Bugnini, dz. cyt., s. 285.

⁴⁵ Tamże s. 283-284. Według A. Ottavianiego oraz innych przeciwników papież nie nakazał nowego Mszału i nie zakazał dawnego. „L'Ordo di S. Pio V, che io sappia, non è mai stato abrogato”, tamże s. 290.

Bardzo krytycznie ocenili również treść *Institutio generalis Missalis Romani* zarzucając mu, że niewystarczająco jasno odwołuje się do tradycyjnej nauki Kościoła o Eucharystii jako Ofierze Chrystusa⁴⁶.

W związku z tą krytyką, Kongregacja Kultu Bożego opublikowała 18.11.1969 roku *Declaratio*, w której wyjaśniła, że *Institutio generalis* nie jest dokumentem doktrynalnym, ani dogmatycznym, lecz pastoralnym i rytualnym. On opisuje celebrację. Natomiast *Ritus* wynika z doktryny i jasno ją wyraża⁴⁷. Jednak Paweł VI polecił, aby po konsultacji z Kongregacją Nauki Wiary doprecyzować niektóre miejsca w *Institutio generalis*, dotyczące ofiarniczego charakteru Mszy oraz włączenie do niego wprowadzenia, *Proemium*, które uzasadni i wyjaśni zgłaszane wątpliwości⁴⁸. Złożony z 15 numerów *Wstęp* dotyczył trzech głównych problemów, mianowicie jednoznacznie potwierdził niezmienną tradycję Kościoła o ofiarniczym charakterze Mszy św. (nr 2), podkreślił wyraźnie rzeczywistą obecność Chrystusa pod eucharystycznymi postaciami (nr 3), oraz konieczność sakramentalnego kapłaństwa do składania Ofiary Mszy św. (nr 4). Wyjaśnił, że *królewskie kapłaństwo wiernych* jest podstawą uczestnictwa w Eucharystii (nr 5). Stwierdził, że Mszał Piusa V i Pawła VI *zawierają jedną i tę samą tradycję* (nr 6). Mszał Piusa V niewiele różni się od Mszału z 1474 z czasów Innocentego III (nr 7). Studia historyczne nad liturgią wzbogaciły treści nowego mszału (nr 8). Tradycja Kościoła powinna obejmować całą jego historię, a nie tylko pewne okresy (nr 9).

Nowy mszał, dostosowany do współczesnych warunków, jest wierny tradycji Kościoła, stanowi jednocześnie *duży krok naprzód w liturgicznej tradycji* (nr 10). Przypomniano, że sobór trydencki zalecał wyjaśniać wiernym *tajemnicę Najświętszej Ofiary, szczególnie w niedziele i święta* (nr 11). Sobór Watykański II zezwolił na wprowadzenie do liturgii mszalnej języków narodowych, ze względu na duchowe dobro wiernych (nr 12), oraz zalecił przyjmowanie przez wiernych Komunii św. bezpośrednio po komunii kapłana (nr 13), a ze względu na *wymowę znaku sakramentalnego* także pod obiema postaciami (nr 14). W ostatnim punkcie *Wstępu* stwierdzał, że *liturgiczne normy soboru trydenckiego w wielu szczegółach zostały dopełnione i udoskonalone przez normy Soboru Watykańskiego II, który*

⁴⁶ Na zgłaszane do nowego *Ordo Missae* zarzuty, że nie zawiera wiary Kościoła o Eucharystii jako ofierze (*sacrificium*) określonej na Soborze Trydenckim, i nie akcentuje rzeczywistej obecności Chrystusa pod postaciami chleba i wina w obszernym artykule odpowiedział C. Vagaggini, *Il nuovo Ordo Missae e l'ortodossia*, „Rivista del Clero Italiano” 50 (1969), s. 688-699.

⁴⁷ „Hae tamen Institutio non est documentum doctrinale seu dogmaticum, sed instructio pastoralis atque ritualis, qua celebratio eiusque partes describuntur...”. *Ordo Missae*, s. 5.

⁴⁸ *Missale Romanum*, Editio typica. Typis Polyglottis Vaticanis 1970, s. 19-26.

do końca doprowadził wysiłki mające na celu zbliżenie wiernych do świętej liturgii, podejmowane w ciągu czterech minionych wieków, najbardziej przez ruch liturgiczny popierany przez św. Piusa X i jego następców⁴⁹. W mszale Pawła VI dopiero po tym *Wstępie* następuje tekst *Institutio generalis – Znaczenie i godność sprawowania Eucharystii* (nr 16-26).

Do krytyki nowego *Ordo Missae* ustosunkował się C. Vagaggini, odsyłając krytyków do encykliki Pawła VI *Mysterium fidei* z 3 września 1965 roku⁵⁰ i do Instrukcji Kongregacji Kultu Bożego *Eucharisticum misterium* z 25 maja 1967 roku⁵¹. One mają charakter doktrynalny, podczas gdy *Istitutio generalis* określa głównie strukturę i formy celebracji Mszy św.⁵². Wyjaśniał także, że zamiarem przygotowujących *Ordo Missae* i nowy Mszał nie było dawanie definicji i określenie istoty Mszy św. lecz jej wypracowanie struktury obrzędowej⁵³. Nowe *Ordo Missae*, z perspektywy czasu, pozytywnie ocenił kard. J. Ratzinger: *Nie ma wątpliwości, że czcigodny ryt, jakim jest ryt rzymski, obowiązujący od 1969 r. jest rytym Kościoła, dobrem Kościoła, skarbem Kościoła, a więc czymś, co należy w Kościele zachować*⁵⁴.

4. Paweł VI wobec krytyki nowego *Ordo Missae*

Paweł VI uzasadniając w Konstytucji Apostolskiej *Missale Romanum* dokonane zmiany w obrzędach Mszy św., w *Ordo Missae*, powoływał się na wskazania Soboru Watykańskiego II. Tłumaczył, że reforma ta jest kontynuacją dzieła rozpoczętego przez Piusa XII, który odnowił liturgię Wigilii Paschalnej (1951) i Wielkiego Tygodnia (1955)⁵⁵. Podobnie jak w redak-

⁴⁹ Tamże s. 26.

⁵⁰ AAS 57(1965)733-774; Paweł VI, Encyklika *Mysterium fidei*, w: *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, oprac. J. Miazek, Wyd. Arch. Warszawskiej, Warszawa 1987, s. 13-32.

⁵¹ AAS 59 (1967)539-573; tł. pol. w: *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, dz. cyt., s. 154-190.

⁵² „Si tratta semplicemente della struttura globale liturgico-rituale della Messa; della sua morfologia liturgica; della sua fenomenologia liturgico-pastorale”. C. Vagaggini, *Il nuovo Ordo Missae e l'ortodossia* s. 692. Kościół dał wiernym nie węża, ale „najmocniejszy pokarm i napój” (*un cibo e bevanda fortissimo*). Tamże s. 699.

⁵³ Według C. Vagagginiego dylematem nie jest czy zachować własną wiarę i odmówić przyjęcia nowego *Ordo*, czy przyjąć nowe *Ordo* i wyrzec się własnej wiary. „conservare la propria fede e rifiutare di ricevere il nuovo Ordo Missae, o accertare il nuovo Ordo e rinunciare alla propria fede”, C. Vagaggini, dz. cyt., s. 689.

⁵⁴ J. Ratzinger, *Bilans i perspektywy*, „Christianitas” 9 (2001), s. 144.

⁵⁵ Zob. A. Krzystek, *Generalna reforma liturgiczna papieża Piusa XII. Zamierzenia i realizacja*, Szczecin, Szczecińskie Wydawnictwo Archidiecezjalne „Ottonianum” 2000, s. 108-142; Cz. Krakowiak, „*Mediator Dei*” początkiem generalnej reformy liturgicznej

cji mszału Piusa V pomogły *studia nad starymi kodeksami, które wydobyto z Biblioteki Watykańskiej i zebrano z różnych stron*, również reforma mszału po Vaticanum II została przygotowana dzięki *postępom wiedzy liturgicznej w ostatnich czterech wiekach i odkryciu najstarszych źródeł liturgicznych*, oraz formuł Kościołów Wschodnich. Papież Paweł VI podkreślił, że nie może być mowy o odejściu od liturgicznej tradycji Kościoła, gdyż *przywrócono dawne modlitwy na podstawie starożytnych kodeksów*, a liczne nowe dostosowano do współczesnych potrzeb. Obrzędy mszalne zostały uproszczone, ale z zachowaniem ich istoty⁵⁶. Opuszczono jedynie to, co z *biegiem czasu zostało podwojone lub mniej szczęśliwie dodane*. Przywrócono natomiast te elementy liturgii, zgodne z pierwotną tradycją Ojców, które w ciągu wieków zostały zapomniane i utracone⁵⁷. Paweł VI wyraził nadzieję, że podobnie jak mszał Piusa V był *narzędziem jedności liturgicznej i świadectwem autentycznego kultu Kościoła* tak samo nowy mszał *zostanie przyjęty przez chrześcijan*, gdyż wyraża jedną i tę samą modlitwę Kościoła⁵⁸.

Papież był świadomy powstałej po soborze sytuacji także w dziedzinie liturgii. Z jednej strony panowała radość a nawet entuzjazm z jej odnowy, ale również pojawiło się niezadowolenie i opory – *una certa confusine e un certo fastidio*. Często bowiem samowolnie, powołując się na sobór, wprowadzano do liturgii zmiany, które były niezgodne z jego duchem. Paweł VI wyrażał dezaprobatę dla tych, którzy nie przestrzegali ustalonych przez Kościół zasad i wprowadzali arbitralnie własne obrzędy. Przypominał, że odnowa liturgii wymaga od wszystkich *roztropności, czuwania, a przede wszystkim zachowania przez wszystkich dyscypliny*⁵⁹. Niektórzy zwolennicy dotychczasowej, potrydenckiej liturgii, powołując się na tradycję kontestowali całą odnowę liturgiczną, zainicjowaną przez konstytucję *Sacrosanctum Concilium*⁶⁰. Papież często wyjaśniał wiernym wprowadzane w liturgii zmiany, ich istotę i główny cel, którym jest ożywienie uczestnictwa wiernych w liturgii⁶¹. Przeciwników jej odnowy zapewniał, że Kościół jest wierny Tradycji

---

Piusa XII, „Roczniki Teologiczne” 55 (2008) z. 8, s. 149-154.

⁵⁶ „ritus, probe servata quorum substantia, simpliciores facti sunt”, SC 50.

⁵⁷ „restituuntur ad pristinum sanctorum Patrum normam nonnulla quae temporum iniuria deciderunt”, tamże.

⁵⁸ Krakowiak, *Dlaczego nadzwyczajna forma celebracji Mszy świętej?*, dz. cyt., s. 167-168.

⁵⁹ „prudentialiam, vigilantiam, ac praesertim disciplinam ab omnibus postulat”. Do członków Consilium (14 X 1968). AAS 60 (1968), s. 735.

⁶⁰ W marcu 1967 ukazała się książka Tito Casiniego *La tunica stracciata. Lettera di un cattolico Sulla riforma liturgica. Roma 1967 (Porwana tunika)* ze wstępem kard. Bacci zawierająca ostrą krytykę reformy liturgicznej. De Matei, dz. cyt., s. 424.

⁶¹ Paweł VI, *Troppe bocche rimangono chiuse, senza sciogliersi nel canto* (14.04.1969), „Notitiae” 5 (1969), s. 135-138.

i wprowadzane zmiany są zgodne z duchem soboru. Natomiast sprzeczne z nim są arbitralne zmiany, które nie mają aprobaty Stolicy Apostolskiej.

Paweł VI liturgię mszy św. według nowego *Ordo Missae* nazwał nową epoką w życiu Kościoła⁶². Wskazał na trzy zasadnicze tematy odnoszące się do jej odnowy, mianowicie: wola soboru, niezmienna istota mszy św. i doskonalsze w niej uczestnictwo wiernych⁶³. Nie tylko wyjaśniał nową strukturę liturgii mszalnej, ale wskazywał również na jej konsekwencje dla uczestniczących w niej wiernych. Powołując się na wolę soboru, aby dokonać uproszczenia obrzędów (KL 50) podkreślał, że dokonana odnowa liturgii jest z mandatu Kościoła, nie jest ani arbitralna, ani dowolnym eksperymentem dyletantów, lecz została przygotowana przez specjalistów po okresie długich prac i licznych dyskusjach. Dlatego należy ją z radością przyjąć i dokładnie wypełniać, aby zachować jedność Kościoła także w modlitwie⁶⁴. Wprowadzone zmiany dotyczą zasadniczo przepisów obrzędowych, które nie mają dogmatycznego znaczenia, a ich celem jest ułatwienie wiernym czynnego i pełnego uczestnictwa, przy zachowaniu zasady *lex credendi – lex orandi*⁶⁵.

W nowej formie obrzędowej mszy św. Kościół sakramentalnie aktualizuje krwawą Ofiarę Chrystusa i podkreśla ścisły związek liturgii słowa Bożego z liturgią eucharystyczną. Odnowę liturgii nazwał tchnieniem Ducha Świętego, który wzywa Kościół do jej odnowy⁶⁶. Papież wyjaśniał, że odtąd łacina nie jest już głównym językiem mszy, ale język *mówiony – la lingua parlata*, co dla wielu znających ten język może być dużą ofiarą – *grande sacrificio*. Stopniowe odchodzenie od łaciny ma na celu duchowe dobro wiernych, uczestników celebracji Mszy św.

Wprowadzane zmiany mają na celu aktywne uczestnictwo wiernych w liturgii Kościoła, a nie jedynie bierną obecność⁶⁷. Odnowiona liturgia wymaga od wszystkich uczestników zarówno zewnętrznego jak i wewnętrznego osobistego zaangażowania. Tak oni tworzą prawdziwą wspólnotę

⁶² Paweł VI, *Nuova epoca della vita della Chiesa* (19.11.1969), „Notitiae” 5 (1969), s. 409-412.

⁶³ „Volontà del Concilio, immutata sostanza: Nulla e mutato nella sostanza della nostra Messa tradizionale [...] Messa è inviolabilmente affermata e celebrata nel nuovo ordinamento, come precedente”, maggiore partecipazione: „più intelligente, più pratica, più goduta, più santificante partecipazione degli fedeli al mistero liturgico”, tamże.

⁶⁴ Tamże, s. 410.

⁶⁵ Tamże, s. 411.

⁶⁶ „è il soffio dello Spirito Santo, che chiama la Chiesa a questa mutazione”, tamże.

⁶⁷ „prima bastava assistere, ora occorre partecipare, prima bastava la presenza, ora occorrono l’attenzione e l’azione”. Audiencia generalna (17 III 1965). *Insegnamenti di Paolo VI*, t. 3, s. 879.

Kościoła⁶⁸. W celebracji liturgii uobecnia się misterium Chrystusa i pielgrzymującego Kościoła (KL 2). Paweł VI wyrażał wdzięczność Bogu za przyjęcie i promowanie przez sobór postulatów ruchu liturgicznego, który ożywia uczestnictwo w liturgii duchownych i wiernych świeckich. Liturgiczna modlitwa Kościoła jest przeżywana coraz bardziej świadomie i wspólnotowo. Prowadzi do wzrostu wiary i łaski, do rozwoju duchowości chrześcijańskiej i do czynnej miłości. Nowe formy liturgii i teksty wymagają jednak głębokich studiów, cierpliwości i staranności, synowskiego zaufania i współpracy, modyfikacji osobistej pobożności i przyzwyczajajeń, oraz własnych gustów⁶⁹.

Paweł VI wyjaśniał, że nowy ryt mszy św. jest w wymiarze obrzędowym zmianą czcigodnej tradycji i dotyka dziedzictwa Kościoła, które wydawało się nietykalne i ustalone raz na zawsze⁷⁰. Wprowadzone zmiany dotyczą tylko obrzędów, tekstów i gestów, które należy przyjąć w posłuszeństwie Kościołowi. Odnowa obrzędów mszalnych została dokonana według zaleceń soboru i przy akceptacji pasterzy Kościoła, biskupów. Należy w tym widzieć wolę samego Chrystusa i działanie Ducha Świętego, który wzywa Kościół do takiej zmiany. W liturgii mszy św. kapłani działają *in persona Christi*, a wierni świeccy uczestniczą w niej na mocy królewskiego kapłaństwa⁷¹.

Papież wiele razy i przy różnych okazjach nawiązywał do nowego *Ordo Missae*, które zostało włączone do *Missale Romanum* w 1970 roku. W przemówieniu na konsystorzu, 24 marca 1976 roku, powiedział, że nowe *Ordo Missae* zostało ogłoszone po dojrzałym namyśle zgodnie ze wskazaniami drugiego soboru watykańskiego i ma zastąpić dawne. Odtąd jest ono i nowy mszał normą sprawowania Mszy św. w obrzędku łacińskim. Mszał Piusa V może być stosowany w pewnych okolicznościach⁷². Nowe zasady dotyczące korzystania z mszału Piusa V określił Benedykt XVI⁷³.

⁶⁸ „personale partecipazione al rito e comunione con l'assemblea dei fedeli, con l'«ecclesia»”, tamże, s. 880.

⁶⁹ Paweł VI, *La riforma liturgica infonde nella Chiesa un vivo respiro di orazione* (3.09.1969), „Notitiae” 5 (1969), s. 342-345.

⁷⁰ Paweł VI, *La Messa scuola di profondità spirituale* (16.11.1969), „Notitiae” 5 (1969), s. 412-416.

⁷¹ Tamże, s. 413.

⁷² Zob. Kongregacja Kultu Bożego, *De obligaritate novi Missalis*, „Notitiae” 10 (1974), s. 353. W związku z pytaniami kierowanymi do tejże Kongregacji, odpowiedziała ona dokumentem *Unicuique suum*, że nadal można sprawować Msze św. według *Ordo Missae tridentinum*, W pewnych okolicznościach i miejscach biskup może na to zezwolić, ale należy zadbać o to, aby nie było podziału wiernych i zamieszania (*divisione o di turbamento nella comunità dei fedeli*), „Notitiae” 9 (1973), s. 48.

⁷³ Benedykt XVI, *Motu proprio Summorum pontificum* (07.07.2007); Papieska Komisja Ecclesia Dei, *Instrukcja dotycząca zastosowania Listu Apostolskiego motu proprio*

Paweł VI wzywał kapłanów, aby godnie i pobożnie celebrowali odnowioną liturgię⁷⁴. Przypomniawszy również, że sprawowanie Mszy św. według starego rytu jest możliwe za zgodą biskupa i bez udziału ludu. Dlatego w praktyce pastoralnej należy zachowywać wydane po soborze księgi liturgiczne i wszelkie przepisy dotyczące liturgii i dyscypliny kościelnej⁷⁵. Nowe *Ordo Missae* i nowy mszał są jednym z najcenniejszych owoców soboru. Zawierają zdrową naukę Kościoła, bogactwo form, zapewniają konieczną jedność Kościoła, umożliwiają świadomy i czynny udział wiernych w liturgii⁷⁶.

Zakończenie

Arcybiskup Mediolanu, Giovanni Battista Montini, późniejszy papież Paweł VI, został powołany przez Jana XXIII na członka Przygotowawczej Komisji Liturgicznej na Sobór Watykański II. Aktywnie też uczestniczył w jego pracach. Zabierał głos w kwestiach teologicznych i pastoralnych. W dyskusji nad schematem *De liturgia* postulował wprowadzenie do liturgii języków narodowych, aby ułatwić wiernym świadome w niej uczestnictwo⁷⁷. Za jego pontyfikatu została uchwalona i prawie jednogłośnie przyjęta *Konstytucja o liturgii świętej* (4.12.1963). Jest ona głównym dokumentem Kościoła wyznaczającym kierunek odnowy liturgii w duchu Soboru Watykańskiego II. Sobór podał *zasady* oraz ustanowił *praktyczne normy odnowy i rozwoju liturgii* (KL 3), aby *wszyscy wierni byli wdrażani do pełnego, świadomego i czynnego udziału w obrzędach liturgicznych, jakiego domaga się sama natura liturgii, czyli pełne i czynne uczestnictwo w niej całego ludu* (KL 14).

Realizacja odnowy liturgicznej w Kościele, rozpoczęta za pontyfikatu Pawła VI (1963-1978), zaowocowała wydaniem nowych ksiąg liturgicznych, opatrzonych obszernymi wprowadzeniami teologiczno-pastoralnymi.

Summorum pontificum Jego Świątobliwości Benedykta (30.04.2011).

⁷⁴ „ut cum dignitate pietatisque fervore renovatae Liturgiae ritus celebrentur”. Paweł VI, *Christiani homines sint Ecclesiae et Concilio fideles* (24 V 1976), „Notitiae” 12 (1976), s. 218.

⁷⁵ „vi supremae auctoritatis Nobis a Christo Iesu concessae, iubemus erga ceteras novas leges ad liturgiam, disciplinam, rem pastorem spectantes, misce anni latae sunt, ut Concilii decreta ad effectum deducerentur”, tamże, s. 219.

⁷⁶ Mszał z 1970 r. jest jedyną zatwierdzoną księgą liturgiczną do sprawowania Mszy św. (*le seul autorisé à présent*) i ma przyczynić się do rozwoju i wzrostu pobożności wiernych, „Notitiae” 13 (1977), s. 553.

⁷⁷ „de liturgia cuiusque nationis in sacra Liturgia adhibenda” [...] *gravis quidem, peculiarius mentione digna* [...] *propter curae pastoralis necessitate*”. *Acta et Documenta Concilio oecumenico Vaticano II. Series II (Praeparatoria)*, Vol. 2,3, Città del Vaticano 1968, s. 84-87.

Jedną z pierwszych było nowe *Ordo Missae* z 1969 roku, a następnie *Missale Romanum* z 1970 roku, który jest obowiązującą księgą do celebracji Eucharystii. Wprowadzanie w życie nowej struktury mszalnej początkowo nie było powszechnie akceptowane. Pojawiały się protesty i sprzeciwy oraz oskarżenia o zerwanie z wielowiekową tradycją Kościoła. Paweł VI cierpliwie tłumaczył, że posoborowa odnowa liturgii nie oznacza zerwania z tradycją. Wprowadzone do niej nowe formy mają na celu *prawdziwe i niewątpliwe dobro Kościoła* i organicznie wyrastają z form już istniejących (por. KL 23). Paweł VI tłumaczył sens i znaczenie dokonanej reformy *Ordo Missae*. Głównym jej celem jest świadome, czynne i pełne uczestnictwo wiernych w celebracjach liturgicznych, także przybliżenie misterium paschalnego Chrystusa przez teologiczne bogactwo nowego mszału, który wpisuje się w zdrową tradycję Kościoła. Papież Paweł VI jest autentycznym «*interprete*» della riforma liturgica⁷⁸.

Summary

Pope Paul VI and *Novus Ordo Missae* (1969)

The post-councilar reform of the liturgy of Holy Mass began with publication of „Ordo Missae” in 1969. It was included in *Missale Romanum* by Paul VI in 1970. Both books were prepared by *Consilium ad exsequendam Consitutionem de sacra liturgia recte ordinandam* appointed by Paul VI in January 1964. Prominent authorities on history of liturgy, theology and pastoral aspects were part of it.

Ordo Missae was elaborated in Coetus X. It was consulted with bishops during the (1st) Synod of Bishops in 1967. Paul VI accepted it. It is composed of three forms of the Eucharist celebration: mass with the faithful, concelebrated mass and mass with an altar server. Paul VI explained that the new *Ordo Missae* is the fruit of council reform and it expresses the concern of active participation of the faithful in liturgy. The utterances of Pope confirmed that *Ordo Missae* is consistent with *lex credendi* and the need of adjusting *lex orandi* of Church to indications of Vaticanum which is related to liturgical reform.

---

⁷⁸ I. Scicolone, *Paolo VI: «Interprete» della riforma liturgica*, „Ecclesia Orans” 30 (2013), s. 340-352.